

worden — oogsten twee katallaktisch verschillende winsten: aan de ene hand de betaalde prijzen voor de productieve bijdrage van de productiefactoren die zij bezitten en aan de andere hand rente. Deze twee zaken mogen niet door elkaar worden gehaald. Het is ongeoorloofd om bij het ontleden van rente te verwijzen naar de diensten die door de productiefactoren worden verleend in het vervaardigen van producten.

Rente is een eenvormig verschijnsel. Er bestaan geen andere bronnen van rente. De rente op duurzame goederen en de rente op consumptief krediet zijn net als andere soorten rente een uitvloeisel van de hogere waardering van tegenwoordige goederen ten opzichte van toekomstige goederen.

19.2

DE NATUURLIJKE RENTEVOET

De natuurlijke rente is de verhouding tussen de waarde die wordt toebedeeld aan behoeftebevrediging in de directe toekomst en de waarde die wordt toebedeeld aan behoeftebevrediging in de verdere toekomst. Het uit zich in een markteconomie in de discontering van toekomstige goederen ten opzichte van tegenwoordige goederen. Het is een verhouding tussen goederenprijzen; geen prijs op zichzelf. Er heerst een tendens naar het gladstrijken van deze verhouding voor alle goederen. In de denkbeeldige constructie van de gelijkmatig draaiende economie is de natuurlijke rente voor alle goederen hetzelfde.

De natuurlijke rente is niet de “betaalde prijs voor de diensten van het kapitaal”.² De hogere productiviteit van meer tijdrovende omwegproductiemethoden waarnaar wordt verwezen in de uiteenzetting van het renteverschijnsel door Böhm-Bawerk en sommige latere economen, verklaart dit verschijnsel niet. Het is juist het verschijnsel van natuurlijke rente dat verklaart waarom er een beroep op minder tijdrovende productiemethoden wordt gedaan, ondanks het feit dat meer tijdrovende methoden een hogere productieopbrengst zouden opleveren. Bovendien verklaart het verschijnsel van natuurlijke rente waarom stukken bruikbaar land voor eindige prijzen verkocht en gekocht kunnen worden. Als de toekomstige diensten die een stuk grond kan leveren op dezelfde wijze gewaardeerd zouden worden als haar tegenwoordige diensten, zou geen enkele eindige prijs hoog genoeg zijn om zijn eigenaar aan te sporen het te verkopen. Land zou niet tegen bepaalde geldsommen gekocht of verkocht worden, noch tegen goederen geruild worden die enkel een eindig aantal diensten kunnen verlenen. Stukken grond zouden alleen tegen andere stukken grond geruild worden. Een gebouw dat gedurende een periode van tien jaar een jaarlijks rendement van honderd dollar kan opbrengen zou (afgezien van de grond waar het op gebouwd is) aan het begin van de periode geprijsd worden op duizend dollar, aan het begin van het tweede jaar op negenhonderd dollar, enzovoorts.

² Dit is de populaire definitie van rente zoals, bijvoorbeeld, verdedigd door Ely, Adams, Lorenz, en Young, *Outlines of Economics* (3e ed. New York, 1920), p. 493.

De natuurlijke rente is geen prijs die op de markt wordt bepaald door het samenspel tussen vraag en aanbod van kapitaal of kapitaalgoederen. Haar hoogte hangt niet van de omvang van deze vraag en dit aanbod af. Het is juist de natuurlijke rente die de vraag en aanbod van kapitaal en kapitaalgoederen bepaalt. Het bepaalt hoeveel van het beschikbare goederenaanbod toegewijd moet worden aan consumptie voor de directe toekomst en hoeveel aan de voorziening voor verdere, toekomstige perioden.

Mensen sparen en accumuleren kapitaal niet omdat er rente bestaat. Rente is geen prikkel tot sparen noch de beloning of compensatie die verleend wordt voor het afzien van directe consumptie. Het is de verhouding tussen de onderlinge waardering van tegenwoordige goederen ten opzichte van toekomstige goederen.

De kredietmarkt bepaalt niet de rente. Zij stelt de rente op leningen bij tot de natuurlijke rente zoals deze tot uiting komt in de discontering van toekomstige goederen.

Natuurlijke rente is een categorie van het menselijk handelen. Het is werkzaam in iedere waardering van externe voorwerpen en kan nooit verdwijnen. Als op een dag de omstandigheden zouden terugkeren die heersten tegen het einde van het eerste millennium na Christus, toen sommige mensen geloofden dat het ultieme einde van alle aardse zaken aanstaande was, zouden mensen niet langer voorzien in toekomstige wereldse behoeften. De productiefactoren zouden in hun ogen nutteloos en waardeloos worden. Dat betekent niet dat de discontering van toekomstige goederen ten opzichte van tegenwoordige goederen zou verdwijnen. Deze zou juist oneindig toenemen. Het verdwijnen van natuurlijke rente betekent namelijk dat mensen helemaal niets meer om behoeftebevrediging in de nabijere toekomst geven. Het zou betekenen dat zij appels beschikbaar in duizend of tienduizend jaar zouden verkiezen boven een appel beschikbaar vandaag, morgen, in één jaar, of in tien jaar.

We kunnen ons niet eens een wereld voorstellen waarin natuurlijke rente niet zou bestaan als een onverbiddelijk element in iedere vorm van handelen. Of er nu wel of geen sprake is van arbeidsdeling en maatschappelijke samenwerking, en of de samenleving georganiseerd is op basis van particulier of publiek beheer van de productiemiddelen, natuurlijke rente is altijd aanwezig. In een socialistische gemenebest zou haar rol niet anders zijn dan in een markteconomie.

Böhm-Bawerk heeft voor eens en altijd de denkfouten ontmaskerd van de naïeve productiviteitsverklaringen van rente — dat wil zeggen, van het idee dat rente de uiting is van de fysieke productiviteit van productiefactoren. Böhm-Bawerk baseerde echter zijn eigen theorie ook in zekere mate op de productiviteitsbenadering. Door in zijn rentetheorie te verwijzen naar de technologische superioriteit van meer tijdrovende omwegproductieprocessen, vermijdt hij de lompheid van de naïeve productiviteitsmisvattingen. Maar in feite valt hij terug — ofschoon in een subtielere gedaante — op de productiviteitsbenadering. Latere economen die, het idee van tijdsvoorkeur negerende, uitsluitend het productiviteitsidee hebben benadrukt dat Böhm-Bawerks theorie behelst, kunnen niet anders concluderen dan dat natuurlijke

rente moet verdwijnen wanneer de mens op een dag een stand van zaken bereikt waarin een verlenging van de productieperiode niet langer zou kunnen leiden tot een verdere productiviteitsstijging.³ Dit is echter volslagen onjuist. Natuurlijke rente kan niet verdwijnen zolang er schaarste bestaat en mensen zodoende handelen.

Zolang de wereld niet tot een Luilekkerland is omgetoverd, zullen mensen geconfronteerd worden met schaarste en moeten zij daarom handelen en economiseren; zij worden gedwongen om te kiezen tussen bevrediging in de nabijere en verdere toekomst, omdat zowel tijdens de eerstgenoemde als gedurende de laatstgenoemde geen volledige tevredenheid bereikt kan worden. Daarmee moet een verandering in de aanwending van productiefactoren die deze factoren onttrekt aan hun toepassing voor behoeftebevrediging in de verdere toekomst noodzakelijkerwijs de bevrediging in de nabijere toekomst aantasten en deze in de verdere toekomst verbeteren. Als we zouden veronderstellen dat dit niet het geval was, dan zouden we in onoplosbare tegenstrijdigheden verwickeld raken. We kunnen ons hoogstens een situatie inbeelden waarin de technologische kennis en vaardigheid een punt hebben bereikt waarop er voor sterfelijke mensen geen verdere vooruitgang meer mogelijk is. Er kunnen niet langer nieuwe processen uitgevonden worden die de productieopbrengst per eenheid van inbreng nog verder verhogen. Maar als we veronderstellen dat sommige productiefactoren schaars zijn, dan moeten we er niet vanuit gaan dat de meest productieve processen — afgezien van de tijd die zij kosten — volledig gebruikt worden en dat men geen beroep doet op productieprocessen die een kleinere productieopbrengst per eenheid van inbreng opleveren, enkel en alleen omwille van het feit dat het haar uiteindelijke resultaat eerder produceert dan andere, fysiek productievere processen. Schaarste van productiefactoren betekent dat we in staat zijn om plannen te bedenken ter verbetering van ons welzijn waarvan de verwezenlijking onhaalbaar is vanwege het ontoereikende aantal beschikbare middelen. Het schaarste-aspect bestaat juist uit de onhaalbaarheid van dergelijke wenselijke verbeteringen. De redenering van de moderne aanhangers van de productiviteitsbenadering worden misleid door de bijbetekenissen van de term *omwegproductiemethoden* van Böhm-Bawerk en het idee van technologische verbetering die deze term suggereert. Daar waar er sprake is van schaarste, moet er echter altijd een ongebruikte technologische mogelijkheid bestaan om het welvaarniveau te verbeteren door de productieperiode in sommige industrieën te verlengen, ongeacht of de technologische kennis wel of niet veranderd is. Zolang middelen schaars zijn, en zolang de praxeologische correlatie tussen doelen en middelen nog steeds bestaat, bestaan er uit logische noodzaak onbevredigde behoeften ten opzichte van zowel de nabijere als verdere toekomst. Er bestaan altijd goederen waarvan we moeten afzien omdat het pad dat naar hun productie leidt te lang is en ons zou beletten om urgentere

3 Zie Hayek, *The Mythology of Capital*, *The Quarterly Journal of Economics*, L (1936), 223 ff. Professor Hayek heeft echter sindsdien zijn standpunt deels gewijzigd. (Zie zijn artikel "Time-Preference and Productivity, a Reconsideration," *Economica*, XII [1945], 22-25.) Maar het idee dat in de tekst bekritiseerd wordt, wordt nog steeds breed gedragen onder economen.

behoefden te bevredigen. Het feit dat we niet overvloediger voor de toekomst voorzien, is het resultaat van een afweging tussen bevrediging in de nabijere toekomst en bevrediging in de verdere toekomst. De verhouding die uit deze waardering voortvloeit, is natuurlijke rente.

In een dergelijke wereld van volmaakte technologische kennis bedenkt een ondernemer een plan *A* dat stelt dat een hotel, inclusief de weg ernaartoe, in een pittoresk, maar moeilijk bereikbaar berggebied gebouwd zou moeten worden. Bij het bestuderen van de haalbaarheid van dit plan ontdekt hij dat de beschikbare middelen ontoereikend zijn voor zijn verwezenlijking. Bij het berekenen van de vooruitzichten van de winstgevendheid van de investering, komt hij tot de conclusie dat de verwachte opbrengsten niet hoog genoeg zijn om de kosten van het te gebruiken materiaal en arbeid, alsmede de rente op het geïnvesteerde kapitaal te kunnen dekken. Hij geeft de uitvoering van project *A* op en begint in plaats daarvan aan de verwezenlijking van een ander plan, plan *B*. Volgens plan *B* wordt het hotel gevestigd op een toegankelijker locatie die niet alle voordelen van het schilderachtige landschap van plan *A* biedt, maar waarmee het hotel tegen lagere bouwkosten gebouwd of in een kortere tijd voltooid kan worden. Als men de rente op het geïnvesteerde kapitaal niet in de berekening meenam, zou de illusie kunnen ontstaan dat de marktomstandigheden — het aanbod van kapitaalgoederen en de waarderingen van het publiek — de uitvoering van plan *A* mogelijk zou maken. De verwezenlijking van plan *A* zou echter schaarse productiefactoren onttrekken aan toepassingen waarin zij behoeften zouden kunnen bevredigen die door de consumenten als urgenter worden beschouwd. Het zou een onomstotelijke waninvestering betekenen, een verspilling van middelen.

Een verlenging van de productieperiode kan de productieopbrengst per eenheid van inbreng vergroten of goederen produceren die binnen een kortere productieperiode helemaal niet geproduceerd hadden kunnen worden. Maar het klopt niet dat de waarde van deze aanvullende rijkdom die wordt toegerekend aan de kapitaalgoederen die noodzakelijk zijn om de productieperiode te verlengen, rente voortbrengt. Als men dit zou veronderstellen, dan zou men vervallen in de grofste fouten van de productiviteitsbenadering die Böhm-Bawerk onweerlegbaar ontzenuwde. De bijdrage van de complementaire productiefactoren aan het eindresultaat van het productieproces, is de reden dat zij als waardevol worden beschouwd; dit verklaart de prijzen die voor ze worden betaald en in de bepaling van deze prijzen wordt hiermee volledig rekening gehouden. Er blijft geen restant over dat onverklaard blijft en rente zou kunnen zijn.

Het wordt beweerd dat er in de denkbeeldige constructie van de gelijkmatig draaiende economie geen rente zou bestaan.⁴ Het kan echter aangetoond worden dat deze bewering onverenigbaar is met de veronderstellingen waarop de constructie van de gelijkmatig draaiende economie gebaseerd is.

⁴ Zie J. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, vertaald naar het Engels door R. Opie (Cambridge, 1934), pp. 34-46, 54.